

V mi, U mu, Şarlo L'si mi?*

Sungur Savran

Kapitalist dünya ekonomisindeki kriz, uzun zamandır öngördüğümüz bütün özellikleri sergileyerek derinleşiyor. Burjuva iktisatçılarıyla Marksistler arasında yaşanan bütün tartışmalar, yaşanan somut pratik temelinde teker teker sonuca bağlanıyor. Bu yazıda amacımız bu tartışmaların bütünsel bir bilançosunu çıkarmak değil. Amacımız, krizin bu evresinde önümüzdeki dönemde genel tablonun nasıl bir gelişme göstereceğini, var olan olgu ve eğilimlerden hareketle ortaya koymak ve böylece dünya çapında ve Türkiye’de sınıf mücadelesinin ne tür bir ekonomik arka plan üzerinde cereyan edeceği konusunda mümkün olduğunca berrak bir kavrayışa ulaşmak.

Bu satırların yazarı, uzun yıllardır var olduğunu öne sürmüş olduğu depresyon eğiliminin Eylül-Ekim 2008’de dünya çapında yaşanan finansal çöküş ile birlikte **somut ve güncel** bir olasılık haline geldiğini belirtmişti. Oysa burjuva iktisatçıları, yani liberaller, bugün adları sıkça edilen Nouriel Roubini veya Paul Krugman gibi istisnai şahsiyetler dışında, Eylül ve Ekim aylarında yaşanan finansal çöküşle bile uyanamadılar, olayın dünya tarihsel önemini fark edemediler, krizin ne derecede derin olduğunu kavrayamadılar. Aralarında yaptıkları tartışma, esas olarak krizin bir V harfi şeklini mi yoksa bir U harfi şeklini mi alacağıydı. Bu tartışma, esas olarak, geldiği gözle görü-

lür bir olgu halini almış olan resesyonun (daralma) kısa mı (V), yoksa biraz daha uzun ve derin mi (U) olacağı tartışmasıydı.

Gerçek hayat bu tartışmanın iki tarafını da ayazda bırakıyor. Dünya ekonomisindeki kriz, resesyon kavramının her türlü klasik tanımını geride bırakarak hızla bir depresyona doğru evriliyor. Dünyanın her ülkesinde birçok ekonomik gösterge (büyüme, yatırımlar, borsalar) hızla düşerken sadece iki gösterge hızla yükseliyor: şirketlerin zararları ve işsizlik. Ekonomik tahmin yapan bütün uluslararası ve ulusal kuruluşlar, bir yandan 2009 yılı için büyüme tahminlerini daha da aşağı çekerken, bir yandan da krizin daha erken aşamalarda beklenenden daha uzun süreceğini teslim ediyorlar. Burjuvazinin sözcüleri korku içinde “depresyon” kelimesini dile getiremiyorlar, ama “resesyon” (daralma) diye andıkları şeyi bir depresyon gibi tarif ediyorlar.

Depresyon kavramını bu sitedeki yazılarımızda ve başka yerlerde defalarca ele almıştık. Ama kısaca hatırlayalım. Depresyon, kapitalist ekonominin sınırlı ve kısa süreli (altı ay veya bir-iki yıl) daralmalarından farklı olarak, üretim ve yatırımda çok derin bir daralma, işsizlikte çok büyük bir yükseliş anlamına gelir ve çok daha uzun (bazen on, bazen yirmi yıl) sürer. Genellikle, resesyonlardan ekonomi kendi başına çıkar, ama depresyondan çıkmak için devletin büyük ölçüde müdahalesi ve krizin sona erdirilmesi için belirli siyasal ve toplumsal değişiklikler gerekir. Başka bir biçimde söylersek, iki kavram arasındaki ayırım sadece **dar anlamda ekonomik değildir**. Resesyonların aşılması toplumsal ve siyasal alanlarda büyük çalkantıları gerektirir. Buna karşılık depresyon büyük toplumsal ve siyasal altüst oluşları gündeme getirir.

Dünya ekonomisi serbest düşüş içinde

Depresyonun ilk belirtisi üretim, satışlar ve yatırımda çok hızlı bir düşüştür. Bugün Dünyanın en büyük ekonomisinin, yani ABD ekonomisinin 2008'in son üç ayında bir önceki yılın aynı dönemine oranla % 6,2 daraldığı son günlerde açıklandı. Bu, çeyrek yüzyıldır yaşanan en büyük daralma. Ama bundan bile vahimi var. Özel sektörün yatırımları aynı dönemde % 29'a yakın bir gerileme gösteriyor! Bütün bunların sonucunda işsizlik oranı kriz başlamadan önce % 4,9 iken bugün %7,6'ya çıkmış durumda. ABD'de 2008'in başından bu yana 3,6 milyon insan işini yitirdi!

Gerek bankalar gerekse sanayi şirketleri korkunç bir durumda. ABD'nin en büyük iki bankası (Bank of America ve Citigroup) batmanın eşiğindedir. Ülkenin sonbaharda zaten kısmen devletleştirilmiş olan en büyük sigorta şirketi AIG rekor zarar açıkladı: 60 milyar dolar. Sadece ABD'nin değil, geçen

seneye kadar bütün dünyanın en büyük otomotiv şirketi olan General Motors, 2008'i 31 milyar dolar zararla kapattı. Avrupa'da da durum daha iyi değil. Britanya'da sonbaharda bir kurtarma operasyonu ile ayakta tutulan Royal Bank of Scotland 2008'i 34 milyar dolar zararla kapattı. İsviçre'nin ünlü bankacılık sistemi sarsılıyor. Fortis parçalara ayrıldı, kısmen devletleştirildi. Avrupa'nın başında bir de Doğu Avrupa belası var. Daha iki on yıl önce kapitalizme geri dönmeye başlayan ülkeler (Macaristan, Ukrayna, Litvanya, Polonya ve diğerleri) büyük bir ekonomik çöküntü yaşıyorlar. Bu ülkelerin bankacılık sistemi neredeyse bütünüyle Batı Avrupa bankalarının, en başta Avusturya, Alman, İtalyan ve İskandinav bankalarının elinde. Bu çöküntü bu bankaları da peşi sıra sürüklemeye tehdidini doğuruyor. Bu durumun farkında olan Doğu Avrupalılar da Batı'ya şantaj yaparak destek koparmaya çalışıyor. En son Mart başında toplanan Avrupa zirvesinde, Macar başbakanı Gyurcsany, Doğu Avrupa'ya 190 milyarlık bir destek gerektiğini, aksi takdirde "Avrupa'nın orta yerine yeniden bir demir perde ineceğini" ileri sürdü.

Üretim ve büyümede de Avrupa'nın durumu daha iyi değil. 2008'in son üç ayında bir bütün olarak Avro bölgesinde ekonomi % 1,2 daralmış durumda. Daralma Fransa'da % -1,2, Almanya'da % -2,1, İtalya'da % -1,8. Avroya geçmemiş olan Britanya'da ise % 1,8 Japonya'ya gelince 2008'in son üç ayında ekonomi bir önceki yılın aynı dönemine göre % 3,3 daraldı. Sanayi üretimindeki durum ise bütün ülkelerde tam anlamıyla felâket olarak nitelenmeli: Sanayideki gerileme, ABD'de % 10, Japonya'da % 20, Britanya'da % 9, Fransa'da % 11, Almanya'da % 12, İtalya'da % 14!

Burada bir hatırlatma yapmakta yarar var. Eylül-Ekim mali çöküşünden bu yana sadece beş-altı ay geçti. Depresyon gerçek yüzünü zaman içinde gösterir. Unutulmasın, 1930'lu yılların depresyonunda, ekonomik çöküntü en derin noktasına 1929 borsa çöküşünden tam dört yıl sonra, 1933'te ulaşmıştı.

Türkiye ekonomisi: 2001'den daha derin bir krize doğru

Türkiye'de büyüme rakamları gelişmiş ülkelere göre daha geç açıklanıyor. Bu yüzden elimizde dünya ekonomik krizinin başladığı Eylül-Ekim aylarından sonraki döneme ait bir büyüme rakamı yok. En son 2008'in son üç ayında büyümenin daha önceki yüksek düzeylerinden % 0,5'e düşmüş olduğu açıklanmıştı. Ama sanayi üretimi konusunda açıklanan rakamlar büyümenin baş aşağı gittiğini açıkça ortaya koyuyor.

Aralık 2008'de imalat sanayii üretimi bir önceki yılın Aralık ayına göre tam % 20 düştü! Ocak ayında durumun nereye doğru gittiğini otomotive ilişkin rakamlar gösteriyor. Otomotiv üretimi % 65, ihracatı % 64, satışları ise

% 39 düştü. Sanayide kapasite kullanım oranı konusunda da yeni bir rakam var elimizde. 2009 Ocak ayında kapasite kullanım oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 16,5 puan gerileyerek % 63,8'e düştü. Yani sanayi kapasitesinin üçte biri kullanılmıyor! Bu rakam 18 yılın en düşüğü. Bunun anlamı büyük: Demek ki sanayinin krizi şimdiden 2001'deki krizden beter! Bu daha başlangıç!

Bu gelişmelerin işçilere ilk etkisi elbette işsizlik alanında görülüyor. Bu alanda da rakamlar çok geç geldiği için elimizdeki rakamlar Kasım 2008'e ait. O dönem kriz ve işten çıkartmalar daha yeni başladığı halde, Kasım 2008'de işsizlik oranı üç ay öncenin % 10,3 düzeyinden % 12,3'e çıktı. Mutlak sayı olarak bu, 645 bin yeni işçinin işsizler ordusuna katılması, işsiz sayısının 3 milyona yaklaşması demek. Kentlerde bu oran daha da yüksek: % 14,2. Hele 15-24 yaş arası gençlerde işsizlik korkunç düzeylere ulaşıyor. Bu yaş grubundaki işgücü toplam 4,3 milyon. Bunun 1 milyondan fazlası işsiz (%24). Yani her dört gencimizden biri işsiz dolaşıyor! Bunlar devletin resmi rakamları. Gerçek sayıların çok daha yüksek olduğunu artık sağır sultan bile duydu.

Ekonomik milliyetçilik yükseliyor

Bu satırların yazarı, kriz ufukta görünür görünmez "küreselleşme" teorisinin son çeyrek yüzyıldır yaptığı propagandaya rağmen, ekonomik milliyetçiliğin başta emperyalist devletler olmak üzere, bütün ülkelerin gündemine geleceğini belirtmişti. Daha kriz yeni başladığı halde, bu yöndeki gelişmeler giderek belirginleşiyor. En önemli örnek ABD'den: Obama'nın Kongre'den büyük güçlüklerle geçirdiği 800 milyar dolarlık ekonomiyi canlandırma paketinde, bir "Amerikan malı al" hükmü mevcut. Buna göre, altyapı yatırımları söz konusu olduğunda, sınav girdiler (çelik, çimento vb.) tercihen ABD firmalarının yurtiçi üretiminden tedarik edilecek. Bu tür bir hükmün gerek ABD'nin Kanada ve Meksika ile birlikte üyesi olduğu NAFTA anlaşmasına, gerekse Dünya Ticaret Örgütü kurallarına aykırı olduğu tartışma götürmez. Nitekim gerek Kanada gerek Avrupa Birliği, bu hükme derhal yüksek sesle itiraz etmeye başladıkları için Obama yönetimi ve Kongre'deki müttefikleri bu hükmü yumuşatmak zorunda kaldılar. Ama yasanın son versiyonunda da aynı hüküm daha yumuşak bir ifade ile yer alıyor.

Avrupa Birliği (AB) de bu eğilimden muaf değil. Burada milliyetçilik yönelişinin en belirgin atağı, şaşırı olmayan biçimde, Avrupa kıtasında milliyetçi ideolojinin en etkili olduğu bir ülkeden, Fransa'dan geldi. Fransa hükümeti otomotiv şirketlerinin ayakta kalabilmesi için 6 milyar avroluk bir paket kabul ettiğinde, son otuz yılın en "serbest piyasacı" programı ile başa gelmiş

cumhurbaşkanı olan Sarkozy, otomotiv fabrikalarının Fransa topraklarında kalmasını, yani yatırımlarını başka ülkelere kaydırmamasını şart koştu. Bu AB “Tek Pazar” kurallarına bütünüyle aykırı ve Fransız şirketlerinden birinin yakın gelecekte bir fabrika kurmayı düşündüğü Çek Cumhuriyeti başta olmak üzere, öteki AB hükümetlerinden ciddi tepki gördü. İspanya, Britanya ve Hollanda gibi ülkelerde ise, banka kurtarma operasyonları sırasında hükümetler bankalara kredi verirken önceliklerinin ülkenin kendi şirketleri ve tüketicileri olması gerektiğini alçak sesle söylüyorlar. Yunanistan hükümeti ise bankaları, kendilerine verilen desteği (yatırımlarının yoğun olduğu) öteki Balkan ülkelerine transfer etmemeleri konusunda kamu önünde açıkça uyardı. Tarım alanında da bir dizi milliyetçi refleks (en belirgin Aralık isyanı sonrasında Ocak ayında traktörleriyle şehirleri felç eden köylüleri yatıştırmaya çalışan Yunanistan örneğinde görüldü) gözle görülür biçimde ortaya çıkmış durumda.

Emperyalist ülkeler dışında da benzer eğilimler geliyor. Brezilya’da hükümet kendi oto sanayiine yardım için bir dizi önleme uygulamaya soktu. Rusya en klasik yöntemle başvurarak ithal malı arabalara şimdilik dokuz ay boyunca yüksek gümrük vergileri koydu. Çin kendi otomotiv sektörüne güçlü bir destek sunuyor.

Devlet müdahalesi ve devlet mülkiyeti yayılıyor

Kriz başladığında “küreselleşme” teorisinin “ulus devletin aşıldığı” yolundaki iddiasının bir başka sonucunun da bütünüyle iflas edeceğine işaret etmiştik. Devletin ekonomiye anlamlı bir müdahale yapmasının artık mümkün olmadığı tezi, liberalizmin devletin ekonomiye hiçbir biçimde müdahale etmemesi gerektiği yönündeki ekonomi politikası seçişini yeni dönemin kaçınılmaz gerçeği haline getirme ideolojik işlevini görüyordu. Bilindiği gibi, kriz başlar başlamaz, ABD, Britanya ve kıta Avrupası ülkeleri ekonomiye yoğun biçimde müdahale etmeye başladı. Neoliberalizmin en iddialı sözcüleri, örneğin ABD’de Bush yönetimi, örneğin Britanya’da yıllar boyunca Blair’ın maliye bakanlığını yaparken AB içinde en liberal politikaları uygulamış olan Gordon Brown hükümeti, ardi ardına bankaları, sigorta şirketlerini vb. bırakın devlet desteği ile ayakta tutmayı devletleştirmek zorunda kaldılar.

Yukarıda ekonomik milliyetçiliğin yükselişini özetlerken verdiğimiz bütün örnekler aynı zamanda birer devlet müdahalesi örneğidir. Ama en önemli devlet müdahaleleri, son çeyrek yüzyılın neoliberal stratejisine verilen adda, “Washington Konsensüsü” adında, başkentiyle yer alan, neoliberalizmin dünya çapındaki havarisi ABD devletinden gelmiştir. Bush yönetimi döneminde

finans sistemini kurtarmak amacıyla Kongre'den geçirilen 700 milyar dolarlık pakete, Obama'nın görevi devraldığı ilk bir ay içinde 800 milyar dolarlık bir ekonomiyi canlandırma paketi eklenmiş, ayrıca Obama'nın Hazine Bakanı Tim Geithner yeniden çöküşün eşiğine gelen banka sistemini kurtarmak için 2 trilyon dolara (milyar değil trilyon!) kadar yükselebilecek bir yeni finansal kurtarma paketinden söz etmiştir. Bütün bunların sonucunda, Obama döneminin ilk bütçe tasarısı geçtiğimiz günlerde Kongre'ye sunulduğunda 1,75 trilyon dolarlık bir bütçe açığı öngörüyordu. Yani ulusal gelirin % 12'si! Liberallerin onyıllardır açık bütçe uygulamalarına karşı çıktığı hatırlanırsa, bu açık tam bir ideolojik iflastır! Ama Obama bütçesi aslında Erdoğan bütçesine benziyor. 2010'da ekonominin % 3'ün üzerinde büyüyeceği varsayımı üzerine kurulmuş. (Bizde de varsayım 2009'da % 4 büyüme!) Bu varsayımın ne kadar hayalci olduğunu belirtmeye bile gerek yok. Tabii büyümenin öngörülenin çok altında olması halinde vergi gelirleri ciddi biçimde azalacak ve bütçe açığı belki de % 20'lere yükselecek!

ABD yönetiminin, kriz başlayalı devlet müdahalesinde duramamış, devletleştirmelere başvurmak zorunda kalmış olduğunu biliyoruz. Ancak bu eğilim finans piyasası Eylül-Ekim 2008 çöküşünden sonra durulduğunda yavaşlamıştı. Şimdi uluslararası finans piyasasının yaşamakta olduğu ikinci mali çöküş dalgasıyla birlikte devletleştirme gündeme yeniden bütün ağırlığıyla oturdu. ABD devleti Şubat sonunda ABD'nin en büyük iki bankasından biri olan Citigroup'un % 34 hissesini devralarak en büyük hissedarı haline geldi, yani bu bankayı fiilen devletleştirmiş oldu. Şu anda dünyanın (bazı ölçülere göre) en büyük bankası (Citigroup) ve en büyük sigorta şirketi (AIG) Amerikan devlet şirketleri! Dünyanın (geçen yıla kadar) en büyük otomotiv şirketi olan General Motors da bu gidişle belki de devletleştirilecek. Neoliberal ideolojinin düştüğü acınası durumu görüyor musunuz?

Sınıf mücadeleleri yükseliyor

Kriz, aynı zamanda, öngördüğümüz gibi sınıf mücadelelerinde bir sertleşmeye yol açmaya başladı. Henüz işin başında olduğumuz ve krizin etkisi bütünüyle hissedilmediği için bu sadece bir başlangıç. En belirgin örnekler Avrupa kıtasında ortaya çıktı. Fransa geçtiğimiz ay bir aktif genel grevle sarsıldı, ülkenin dört bir köşesinde 2,5 milyon işçi emekçi sokaklara çıktı. Ayrıca sektörel grev ve eylemler yapılıyor. 19 Mart için yeni bir genel grev planlanıyor. Fransa'nın "deniz aşırı topraklar"ı olarak anılan bölgelerden bazılarında (Guadeloupe ve Martinique başta olmak üzere) haftalardır genel grev sürüyor, bu toplumlar patlamaya hazır birer barut fiçisi. İtalya'da

Şubat'ta otomotiv ve kamu sektörünü kapsayan bir genel grev düzenlendi. İspanya'da Kasım ayında Hyundai işçileri işlerini yitirmemek için şiddetli eylemler yaptılar, bunu Ocak ayında yine son derecede sert eylemler izledi. Britanya'da bir inşaat şirketinde taşeronlaştırma girişimine karşı çıkan işçiler kendiliğinden direnişe geçince, ülkenin dört bir yanında inşaat sektörü işçileri yine kendiliğinden dayanışma grevleri yapmaya başladılar. Litvanya'da Ocak ayı başlarında kriz içinde işçi emekçi haklarına saldırıları protesto etmek üzere yapılan bir eylem, polis ve göstericiler arasında sert çatışmalarla sonuçlandı.

Uluslararası finans kapitalin en ileri düzeyde sözcülüğünü yapan yayın organları kriz içinde sınıf mücadelelerinin yükselişinin ciddi bir tehlike olduğunu tekrarlıyorlar. En son Britanya'da polis önümüzdeki dönemde işçi eylemlerinde sert çatışmalar yaşanması olasılığını ele alan bir rapor yayınladı. Kısacası, sınıf mücadelesinin sertleşmesi olasılığını göz önüne alanlar sadece Marksistler değil, aynı zamanda hakim sınıfın temsilcileri. Bu olasılığı hesaba katmayanlar sadece Marksist bir analiz çerçevesini bütünüyle bir kenara bırakan solcular!

Türkiye, bu yükselişten henüz nasibini almış değil. Ama krizin başından bu yana, özellikle metal sektöründe beş kez işgal girişimi yapılmış olması (bu girişimler başarısız kalmış da olsa), geleceğin önemli işaretleri olarak düşünülmek zorunda.

Şarlo L'si

Yazının başında burjuvazinin ekonomistlerinin ve gazetecilerinin olayın vahametini yeterince görememekten, gördükleri durumda da dile getirmekten korktuklarından dolayı, hâlâ bir resesyondan söz ettiklerini, “depresyon” kavramını kullanmaktan vebadan kaçır gibi uzak durduklarını belirtmiştik. Bu durumda tartışma, resesyondan kısa mı (V harfi biçiminde) yoksa uzun mu (U harfi biçiminde) olacağı oluyor. Oysa az çok belli olmuştur ki kriz L harfinin şeklini alacaktır. Yani düşüşten sonra uzun bir durgunluk dönemi. Ve daha önemlisi (V ve U harflerinin ima ettiği farklı olarak) yeniden kendiliğinden bir büyümenin hiçbir güvencesi olmaması. Ama öyle basit bir L değil. Alfabe bu krizi anlatacak harf olmadığı için biz Şarlo L'si diyeceğiz. Biliniyor, ölümsüz sinemacı Charlie Chaplin'in popüler olarak Şarlo diye bilinen karakteri, uzun, sivri uçlu pabuçlar giyer. Bu yüzden bu karakterin karikatürleri de bu uzun pabuçları özellikle vurgular. Şarlo biraz yatay çizgisi uzun bir L gibi görünür. İşte krizin L'sinin yatay çizgisi, Şarlo'nun pabuçları gibi uzun olacaktır.

L harfinin öteki alternatiflere göre bir başka avantajı var. V ve U kri-

Devrimci Marksizm

zin, eninde sonunda sermaye birikiminin ve büyümenin toparlanması ile sonuçlanacağını varsayıyor. L harfinde ise krizin sonu belirsizdir. Çünkü büyük depresyonlar, başta sınıf mücadeleleri olmak üzere, siyasi, ideolojik, askeri, bütün alanlarda dev altüst oluşlara yol açar. Bunların sonucunda dünyanın nereye varacağı ise ancak sınıf mücadelelerinin sonucuna göre belirlenir. Kim bilir bu büyük depresyonun sonunda koskoca bir K harfi dünyanın yeni durumunu en iyi temsil edecek harf haline de gelebilir!